

Irena Pilch

Makiawelizm a psychopatia

Chowanna 1, 219-234

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IRENA PILCH

Makiawelizm a psychopatia

Machiavellianism and psychopathy

Abstract: The aim of this article is to compare two partly overlapping personality variables — Machiavellianism and subclinical psychopathy. Individuals with these traits share tendency to be callous, selfish and manipulative. Some researchers argued that, in nonclinical samples, these two variables are equivalent. The author presents a review of the theories and studies confirming discriminant validity of the Machiavellianism construct.

Key words: personality, Machiavellianism, subclinical psychopathy.

Wprowadzenie

Makiawelizm (Christie, Geis, 1970) i psychopatia (Cleckley, 1982) to dwa konstrukty opisujące człowieka, który w kontaktach z innymi przejawia wysoce egoistyczny, oparty na fałszu, oszustwie i manipulacji styl interpersonalny. Badania nad makiawelizmem i psychopatią prowadzone były w ramach odrębnych dyscyplin naukowych: psychologii społecznej i osobowości oraz psychiatrii i psychologii klinicznej. Makiawelizm najczęściej traktowany jest jako wymiar, któremu nie przypisuje się związków z patologią, a bada się go w populacji ogólnej, często na grupach studentów. Terminem „psychopatia” opisuje się patologiczne cechy osobowości, silnie powiązane z antyspołecznym zachowaniem, stąd początkowo badania nad psychopatią prowadzone były głównie na populacji więźniów. Dopiero ostatnio podejmowane są badania nad niekryminalnymi, „subklinicznymi” formami psychopatii w populacji ogólnej, a zainteresowanie tą problematyką stale rośnie. Owa zmiana paradygmatu była możliwa dzięki uzupełnieniu klasycznego, kategoryjnego ujęcia psychopatii (zgodnie z którym do grupy psychopatów klasyfikuje się ludzi na podstawie listy symptomów) ujęciem dymensjonalnym (psychopatia traktowana jako wymiar) i wprowadzeniu miar opartych na samoopisie.

Badania prowadzone metodą kwestionariuszową szybko uwidoczniły podobieństwo makiawelizmu i psychopatii, znajdujące swój wyraz zarówno w warstwie opisu — w eksponowaniu w obu przypadkach dystansu i chłodu emocjonalnego w kontaktach z ludźmi oraz manipulacji interpersonalnej — jak i w konsekwentnie uzyskiwanych umiarkowanych korelacjach między miarami obu konstruktyw. Niełatwo natomiast stwierdzić, co odróżnia makiawelizm od psychopatii, prócz tego, że jedynie psychopatia kojarzona jest z patologią. Niektórzy badacze przyjęli więc założenie, że konstrukty te są tożsame. Jednak badania obydwu właściwości jako komponentów tzw. ciemnej triady osobowości raczej nie potwierdzają tej opinii. Pytanie o ich specyfikę nadal pozostaje więc otwarte. Celem niniejszego artykułu jest porównanie wyników badań nad makiawelizmem i subkliniczną psychopatią w poszukiwaniu ich odrębności.

Makiawelizm

Pojęcie „makiawelizm”, określające syndrom osobowości, którego widocznym przejawem jest osiąganie celów drogą manipulacji interper-

sonalnej, wprowadzone zostało do psychologii przez Richarda Christiego. W klasycznej pozycji *Studies in Machiavellianism* (Christie, Geis, 1970) makiaweliści charakteryzowani są jako osoby, które wyróżnia uogólniona negatywna ocena innych ludzi jako słabych i niegodnych zaufania, pragmatyczna moralność umożliwiająca stosowanie zasady „cel uświęca środki” oraz syndrom chłodu — brak emocjonalnego zaangażowania w relację i empatii, nieuwzględnianie potrzeb i celów partnera. Wczesne badania dowiodły, że makiawelistów łączy nie tylko system poglądów, lecz także skłonność do podejmowania manipulacji partnerem, stosowania kłamstwa, oszustwa i zdrady w sytuacjach, gdy jest to dla nich korzystne, gdyż może zwiększyć szansę osiągnięcia celu. Można więc powiedzieć, że makiawelista jest skłonny zachowywać się nieetycznie wtedy, gdy mu się to opłaca.

Już Christie zwracał uwagę na fakt, że makiaweliści zyskują przewagę w pewnego typu sytuacjach: gdy możliwy jest bezpośredni kontakt z partnerem, zachowana swoboda działania, a partner uwikłany jest w emocje. Stosowana przez makiawelistów strategia osiągania celów — niejako kosztem partnera — może być zestawiana z przeciwną, prospołeczną strategią niemakiawelistów, co pozwala na porównywanie ich skuteczności w różnego typu zadaniach i w różnych warunkach sytuacyjnych (por. Wilson, Near, Miller, 1996). Przegląd dotychczasowych badań nad makiawelizmem znaleźć można w pracach Beverley Fehr, Deborah Samsom i Delroya Paulhusa (1992), Davida S. Wilsona, Davida Neara i Ralpa Millera (1996), Ireny Pilch (2008) oraz Daniela Jonesa i Delroya Paulhusa (2009).

Psychopatia

Termin „osobowość psychopatyczna” używany był do opisu osobowości nieprawidłowej, pozbawionej uczuć złożonych. Już w XIX wieku opisywano osoby niedostosowujące się do wymagań społecznych i powtarzające antyspołeczne zachowania pomimo braku widocznej psychopatologii (por. Hare, Neumann, 2006). Równolegle stosowano pojęcie „socjopatia”, a osoby przejawiające uporczywe antyspołeczne zachowania były etykietowane jako socjopatyczne lub psychopatyczne na podstawie niejednoznacznych i subiektywnych kryteriów (Lykken, 2006). Przełomowe znaczenie miała praca *The mask of sanity* Herveya Cleckleya (1982) i stworzona przez niego lista cech opisujących osobowość nieprawidłową, zawierająca zarówno właściwości osobowościowe, jak i kryte-

ria behawioralne; do tego ujęcia psychopatii odwołują się autorzy współczesnych badań.

Próby wprowadzenia jednolitych kryteriów diagnostycznych dla tego typu zaburzeń, obecnie nazywanych „antysocjalnymi zaburzeniami osobowości” (*antisocial personality disorder*, APD), podejmowało Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne (DSM-IV). Jednak grupa osób wyodrębniana według tych kryteriów okazywała się niejednorodna pod względem etiologii, symptomów i właściwości psychologicznych, stanowiących podłoże antyspołecznego zachowania. Z kolei podejmowane w XX wieku przez różnych autorów próby podziału psychopatii na różne typy doprowadziły do jeszcze większej niejednoznaczności pojęcia (Jakubik, 1999).

Interpretacja Cleckleya uzasadniała podejmowanie wysiłków zmierzających do opisanego leżących u podłoża psychopatii deficytów. Szczególną wagę przywiązywano do jednego z kryteriów wymienianych przez Cleckleya: deficytu strachu (*fear*), opisywano także słabą regulację emocji (impulsywność). Pracę Cleckleya kontynuował Robert Hare (por. Hare, Neumann, 2006), który rozwinął dwuczynnikową koncepcję psychopatii. Stworzone przez niego narzędzie — PCL-R (Psychopathy Checklist-Revised), 20-pytaniowa skala szacunkowa — jest obecnie standardem w diagnozowaniu psychopatii w grupach klinicznych i sądowych. Dwa wyróżniane tą drogą czynniki (afektywno-interpersonalny i behawioralny) są z sobą skorelowane w stopniu umiarkowanym. Dawniej uważano, że tylko pierwszy z tych czynników opisuje „prawdziwą” psychopatię. Hare traktował oba czynniki jako dwa aspekty pojedynczego konstruktów, uważając, że nie można opisywać psychopatii — także badanej w populacji ogólnej — w oderwaniu od jej antyspołecznego komponentu. Nie jest to jednak opinia powszechna — niektórzy badacze uważają, że zachowanie antyspołeczne stanowi konsekwencję, a nie istotę psychopatii (por. Cooke, Michie, Hart, 2006).

Współcześnie psychopatia najczęściej traktowana jest jako kraniec kontinuum, a nie odrębna kategoria. Obok dominującego dwuczynnikowego ujęcia psychopatii pojawiły się koncepcje trójczynnikowe (Cooke, Michie, 2001) i czteroczynnikowe. Nadal popularnością cieszy się zmodyfikowana koncepcja Hare’a i jego współpracowników, opisująca psychopatię jako konstelację czterech czynników: interpersonalnego, afektywnego, stylu życia i antyspołecznego zachowania (Hare, Neumann, 2006).

Wśród wielu alternatywnych współczesnych konceptualizacji psychopatii, uznających, że u jej podłoża leży deficyt, wyróżnić można te, które podkreślają rolę deficytów afektywnych (Lykken, 1995), oraz te, które akcentują znaczenie deficytów poznawczych (Patterson, Neumann,

1993). W coraz większej liczbie badań potwierdza się neurobiologiczne podłoże psychopatii, łączone najczęściej z dysfunkcjami płatów czołowych i ciała migdałowatego. Opisano zaburzenia mechanizmów związanych z emocjami, uczeniem się i ogólną reaktywnością (m.in. niewłaściwe odczytywanie bodźców emocjonalnych, niewłaściwą emocjonalną regulację zachowania, zaburzoną reaktywność ogólną i emocjonalną, słabe uczenie się pod wpływem kar) (por. Patrick, ed., 2006). Dysfunkcje te stanowią podstawę nieprawidłowego rozwoju jednostki.

Wyniki badań skalą PPI (Psychopathic Personality Inventory) Scotta Lilienfelda, w których uzyskiwano dwa ortogonalne czynniki, doprowadziły do podjęcia prób nowej konceptualizacji psychopatii. Zamiast opisywać psychopatię jak syndrom składający się z konstelacji współzmiennych symptomów czy cech, można potraktować psychopatię jako konfigurację niezależnych wymiarów. Tak więc zgodnie z koncepcją dwóch deficytów — oddzielnych dróg wiodących do psychopatii (*dual-process model*) — wymiar pierwszy powiązany jest z deficytem strachu, a wymiar drugi — z impulsywnością i ze słabą kontrolą emocji (por. Fowles, Dindo, 2006). Na tym gruncie wyrosła najnowsza konceptualizacja — triarchiczna teoria psychopatii, opisująca trzy odrębne konstrukty: rozhamowanie (*disinhibition*), zuchwałość (*boldness*) i nikczemność (*meanness*) (Patrick, Fowles, Krueger, 2009); z teorią tą związane jest narzędzie pomiaru TriPM (Triarchic Psychopathy Measure).

Psychopatia niekryminalna (subkliniczna)

Cleckley uważał, że psychopatów znaleźć można w prawie każdym zawodzie i na różnych szczeblach hierarchii społecznej. Pewne cechy psychopaty, takie jak czar osobisty czy brak strachu, mogą wydawać się przydatne w konkretnych profesjach (prawnika, polityka czy biznesmena). Badanie psychopatów w populacji ogólnej, a więc także takich, którzy osiągnęli sukces w swojej dziedzinie, może być użyteczne i przyczyniać się do odnalezienia czynników chroniących przed angażowaniem się w antyspołeczne zachowanie. Obecnie przyjmuje się, że psychopaci kliniczni stanowią mniej niż 1%, a subkliniczni — od 5% do 15% populacji ogólnej (LeBreton, Binning, Adorno, 2006, s. 389).

Rozszerzenie stosowalności pojęcia psychopatii na populację ogólną wiąże się z dwiema istotnymi zmianami. Pierwsza z nich dotyczy rezygnacji z kategoriałnego ujęcia psychopatii na rzecz ujęcia wymiarowego. Druga zmiana jest związana z akceptacją metod samoopisowych jako

wiarygodnego źródła informacji o poziomie psychopatii osoby badanej. Mimo początkowych wątpliwości, związanych z obawami, czy osoby psychopatyczne potrafią i zechcą rzetelnie odpowiedzieć na pytania kwestionariusza, powstałe w ostatnich latach narzędzia uważane są za użyteczne (por. Lilienfeld, Fowler, 2006).

Do tej pory powstało kilka odrębnych konceptualizacji niekryminalnej psychopatii (Hall, Benning, 2006). Pierwsza z nich zakłada, że niekryminalna psychopatia jest subkliniczną manifestacją zaburzenia, wynikającą z niższego poziomu psychopatii; osoby takie będą popełniały wykroczenia lżejsze i rzadziej niż psychopaci kryminalni. Obie formy zaburzenia mają wspólną etiologię, a różnica między nimi jest jedynie ilościowa. Drugą konceptualizację stanowi traktowanie psychopatii niekryminalnej jako złagodzonej ekspresji pełnego zaburzenia. Relacja między psychopatycznym temperamentem a antyspołecznym zachowaniem moderowana jest przez inne zmienne (inteligencję, talent, status socjoekonomiczny, edukację lub efektywną socjalizację). Trzecia konceptualizacja wykorzystuje perspektywę wyznaczoną przez koncepcję podwójnego procesu (*dual-process*), zgodnie z którą interpersonalno-afektywne właściwości psychopatii są etiologicznie odmienne od antyspołecznego zachowania. W tym nurcie mieszczą się badania, w których poszukuje się potencjalnie adaptacyjnych cech składających się na psychopatię i które określają, jak cechy takie mogą inicjować wystąpienie niekryminalnej odmiany psychopatii; pożądaną grupą badaną są zaś psychopaci szczególnie dobrze funkcjonujący, odnoszący sukcesy w swoich dziedzinach.

Makiawelizm i psychopatia — próby integracji pojęć

Pierwszą próbę zintegrowania obu konstruktów podjęli John W. McHoskey, William Worzel i Christopher Szyarto (1998). Badacze ci zestawili kryteria psychopatii użyte w PCL-R Hare'a z wynikami wybranych badań nad makiawelizmem. Wszystkie wskaźniki tworzące czynnik 1 PCL-R (odpowiadający psychopatii pierwotnej: sztuczny, powierzchowny urok, przesadne poczucie własnej wartości, patologiczne kłamstwo, oszustwo i manipulacja, brak poczucia winy i wyrzutów sumienia, płytki afekt, nieczułość i brak empatii, brak poczucia odpowiedzialności), trzy spośród wskaźników tworzących czynnik 2 (psychopatia wtórna: lęk, potrzeba stymulacji i podatność na nudę, brak realistycznych długoterminowych celów) oraz dodatkowo kryterium opisujące nieuporządkowaną sferę seksualną badacze uznali za cechy wspólne psycho-

patii i makiawelizmu. Autorom można jednak zarzucić tendencyjność w doborze badań i ich interpretacji. Na przykład, przypisując makiawelistom wyolbrzymione poczucie własnej wartości na podstawie niskich korelacji uzyskiwanych z narcyzmem (ibidem, s. 196), badacze pominieli wyniki licznych analiz przeczących tej tezie, w których uzyskano negatywne korelacje makiawelizmu z samooceną (por. Pilch, 2008). Omawianą pracę zamyka konkluzja, iż skala Mach IV stanowi globalną miarę psychopatii w populacji ogólnej, diagnozującą elementy psychopatii pierwotnej i wtórnej, brakuje także istotnych różnic teoretycznych między konstruktami.

Idea zaprezentowana przez Johna W. McHoskeya, Williama Worzela i Christophera Szyarto (1998) z pewnością przyczyniła się do podjęcia kolejnej próby zintegrowania badań nad makiawelizmem i psychopatią. Delroy Paulhus i Kevin Williams (2002), włączając w pole zainteresowania subkliniczną formę narcyzmu, próbowali udowodnić, że owe trzy konstrukty opisujące niepożądane cechy osobowości są w zasadzie tożsame. Cel ten nie został osiągnięty, jednak pomysł, aby badać ów swoisty zestaw trzech cech, przypisywanych osobom niewrażliwym i niezłicznym, realizującym egoistyczne cele drogą eksploatacji partnera, znalazł licznych naśladowców (Lee, Ashton, 2005; Jakobwitz, Egan, 2006; Jonason, Koenig, Tost, 2010; Jonason, Kavanagh, 2010). Upowszechniła się także wprowadzona przez Paulhusa i Williamsa nazwa: ciemna triada osobowości.

W badaniach z użyciem ciemnej triady wielokrotnie potwierdzono nakładanie się cech psychopatii i makiawelizmu, choć siła tego związku zależy w dużej mierze od użytej miary psychopatii. Ciemna triada była często wykorzystywana w badaniach ewolucyjnych: sprawdzano założenie, że cechy te mogą być wskaźnikiem tej samej strategii rozrodczej (Jonason, Li, Buss, 2010). W niektórych badaniach użyto w analizach jedynie miary sumarycznej, która miała eliminować błędy pomiaru, związane ze stosowaniem pojedynczych narzędzi (np. Hodson, Hogg, MacInnis, 2009). Szybko okazało się, że składniki ciemnej triady w wielu przypadkach wykazują odmienny wzór zależności z innymi zmiennymi, a więc badania te — niezgodnie z pierwotnym założeniem — mogą być wykorzystane do uwypuklenia różnic między makiawelizmem a psychopatią. Stosowanie w badaniach sumarycznego wskaźnika triady sprawia jednak, że cechy psychopatii zostają pochopnie uogólnione na całą triadę, a więc w konsekwencji makiawelistom przypisuje się cechy, których — w świetle dotychczasowych badań — nie mają, jak poszukiwanie doznań czy impulsywność (np. Jonason, Li, Buss, 2010, s. 376).

Makiawelizm i psychopatia — podobieństwa i różnice

Spoleczną szkodliwość makiawelizmu i psychopatii wyjaśnia ujemna korelacja tych zmiennych z ugodowością i sumiennością (Paulhus, Williams, 2002; Jakobwitz, Egan, 2006). Zarówno u makiawelistów, jak i u psychopatów nie stwierdzono uzdolnień mogących wpływać pozytywnie na sprawność w kontaktach interpersonalnych. **Empatia** dyspozycyjna i **inteligencja emocjonalna**, mierzone miarami kwestionariuszowymi i behawioralnymi, u dorosłych i u dzieci korelują ujemnie zarówno z makiawelizmem, jak i ze wszystkimi aspektami psychopatii (np. Paal, Bereczkei, 2007; Visser et al., 2010; Ali, Amorim, Chamorro-Premuzic, 2009; por. Jones, Paulhus, 2009). Badania psychopatów kryminalnych i niekryminalnych wskazują na ich trudności w przetwarzaniu informacji o emocjach. Podobne problemy obserwowano w grupach makiawelistów, jednak badań tych jest na razie niewiele, a ich wyniki są trudne do interpretacji (np. Ali, Chamorro-Premuzic, 2010).

Dwa podstawowe deficyty w psychopatii dotyczą niedoboru lęku/strachu i braku kontroli impulsów. Czy mogą być charakterystyczne także dla makiawelistów? Makiawelizm w wielu badanych grupach (choć nie we wszystkich) koreluje słabo z **lękiem** i neurotyzmem (por. Jones, Paulhus, 2009; Pilch, 2008). Te korelacje nie są zgodne z obrazem zimnego, pozbawionego emocji manipulatora. Problem ten można rozwiązać, badając dwa odrębne typy makiawelizmu: zimny — pozbawiony lęku, będący odpowiednikiem psychopatii pierwotnej, oraz gorący — wrogi i impulsywny. Takiego rozróżnienia dokonał Szymon Draheim (2004). Jednak okazało się, że grupa przyporządkowana do typu „zimnego” (o niższym lęku) nie wykazywała deficytu tej cechy (ibidem, s. 112). Nie mamy więc powodów, by przypuszczać, że u podłoża makiawelizmu leży deficyt lęku. Dodatkowo wniosek ten znajduje mocne poparcie w wynikach badania z użyciem funkcjonalnego rezonansu magnetycznego (Spitzer et al., 2007). W badaniu tym stwierdzono, że makiawelistom można przypisać silniejszy, w porównaniu z niemakiawelistami, afekt przeżywany w sytuacji zagrożenia karą.

Drugi istotny deficyt występujący w psychopatii wiąże się ze słabą **kontrolą impulsów** (Fowles, Dindo, 2006). Gwałtowne, impulsywne, ryzykanckie, nieuwzględniające konsekwencji zachowanie jest całkowicie niezgodne z wyobrażeniem skutecznego manipulatora, więc trudno zakładać, aby cechy te były typowe dla opisywanej przez Christiego „zwycięskiej strategii”. W niektórych analizach uzyskano słabą korelację między makiawelizmem a skłonnością do ryzyka (Street, Street, 2006). Jednak w ostatnich badaniach stwierdzono, że mierzona za pomocą trzech różnych

miar samokontrola nie ma związku z wynikami skali makiawelizmu, choć korelację ujemną zaobserwowano w przypadku psychopatii (Jonason, Tost, 2010). Badania te pozwalają przypuszczać, że impulsywność — ważna składowa psychopatii — nie jest z makiawelizmem związana.

Nie ulega wątpliwości, że makiawelizm i psychopatia opisują jednostki wysoce **egoistyczne**, skłonne do zachowań nieetycznych i eksploatacji, a więc — z punktu widzenia partnera — niegodne zaufania. Jednak oczekiwanie, że makiaweliści nigdy nie podejmują zachowań pomocowych i są niezdolni do kooperacji, nie jest zasadne. W jednym z eksperymentów (Bereczkei, Birkas, Kerekes, 2010) badani makiaweliści byli skłonni uczestniczyć w akcji dobroczynnej głównie wtedy, gdy ich decyzję ogłaszano w obecności pozostałych członków grupy. Demonstrowany publicznie „altruizm” był tu sposobem poprawienia reputacji i podniesienia statusu w grupie, by dzięki temu czerpać korzyści w przyszłości. Makiaweliści zdolni są również do kooperacji, jeśli sytuacja tego wymaga; na przykład w eksperymencie Minny Lyons i Susan Aitken (2008) chęć kooperowania i skłonność do zdrady nie zależały od poziomu makiawelizmu uczestników. Już wcześniej Patricia Hawley (2003) opisywała dzieci makiaweliczne, przejawiające także zachowania kooperacyjne, czyli dzieci dysponujące dwiema strategiami zachowania (*bistrategic*); dzieci te były lubiane przez rówieśników i dobrze oceniane przez nauczycieli, pomimo swoich makiawelicznych skłonności. „Strategiczny altruizm” i „strategiczna kooperacja” pozwalają na osiąganie celów długoterminowych. Ten **strategiczny** wymiar makiawelizmu, pomijany w klasycznej konceptualizacji Richarda Christiego i Florence Geis (1970), podkreślany zaś przez współczesnych badaczy (Jones, Paulhus, 2009, s. 104), różni makiawelistów od psychopatów, impulsywnych i niezdolnych do odraczania nagrody.

Poważnych argumentów na rzecz tezy, że makiaweliści — w przeciwieństwie do psychopatów — są w stanie adekwatnie dostosowywać swe zachowanie do wymogów otoczenia, czerpiąc zyski kosztem innych ludzi, gdy jest to możliwe, oraz rezygnując z eksploatacji innych, gdy istnieje zagrożenie karą, dostarcza eksperyment Spitzera (Spitzer et al., 2007). Osoby o zdiagnozowanym makiawelizmie, przebywając w skanerze funkcjonalnego rezonansu magnetycznego, uczestniczyły w grze z anonimowym, zmieniającym się partnerem; zadaniem graczy było dzielenie między siebie i każdego z partnerów punktów wymienianych potem na pieniądze. Tylko niektórzy z partnerów mieli możliwość „ukarania” badanego za niesprawiedliwy podział karą pieniężną, o czym badani byli każdorazowo informowani. Im wyższy był makiawelizm, tym wyższa wygrana w grze, makiaweliści bowiem różnicowali zachowanie tak, aby uzyskać jak najwyższą wypłatę, a jednocześnie uniknąć kary. Wykaza-

li więc tę umiejętność, której brakuje psychopatom. Brak adekwatnego do sytuacji zachowania w warunkach zagrożenia karą wynika z dowiedzionych defektów emocjonalnych i poznawczych, charakteryzujących psychopatów (por. Hiatt, Newman, 2006; Blair, 2006). Jednocześnie makiawelizm uczestników eksperymentu korelował z aktywnością kory oczodołowej (*orbitofrontal cortex*, OFC), uczestniczącej w ewaluacji bodźców karzących, oraz płata wyspowego (*insula*), związanego z emocjami, co odzwierciedla lepszą **umiejętność oceny zagrożeń** i silniejszy afekt przeżywany przez makiawelistów w warunkach kary. Inaczej niż makiaweliści, psychopaci nie mają zdolności odpowiadania w sposób adaptacyjny na groźby kary, co znajduje wyraz w braku aktywacji OFC i *insula* podczas warunkowania bodźcem bólowym (Birbaumer et al., 2005). Tę właściwość psychopatów można obserwować także w warunkach eksperymentalnych: osoby o wysokiej psychopatii, mimo iż decydowały się czasem na wybór kooperacji w grze typu „dylemat więźnia”, często zrywały nawiązaną w ten sposób obustronną kooperację w imię natychmiastowych zysków, choć było to niezgodne z ich interesem w dłuższej perspektywie czasowej (Rilling et al., 2007). Podobnie jak w badaniach eksperymentalnych, decyzje życiowe podejmowane przez psychopatów są niewłaściwe i nie zapewniają skutecznego radzenia sobie z codziennymi problemami (Ullrich, Farrington, Coid, 2008).

Uporczywie powtarzane **antyspołeczne zachowanie** jest uważane — w zależności od koncepcji — za ważny składnik psychopatii lub za jej konsekwencję. Silne związki psychopatii z agresją i oszustwem potwierdzono także wielokrotnie w populacji ogólnej (Coyne, Thomas, 2008; Visser et al., 2003), przy czym składnik interpersonalno-afektywny jest mocniej powiązany z agresją instrumentalną, a behawioralny — z wrogością (Falkenbach, 2004). Hare uważa, że zachowanie antyspołeczne może być nawet lepszym kryterium rozróżniania psychopatii w populacji ogólnej niż w populacji więźniów (Hare, Neumann, 2006, s. 61).

Podobnie jak psychopatia, makiawelizm wiąże się zarówno z kłamstwem i oszustwem, jak i z zachowaniami agresywnymi. Osoby o wysokim makiawelizmie w badaniach samoopisowych przyznają się do większej liczby nagannych moralnie zachowań: **kłamstw** i różnych form **oszustwa**, w porównaniu z osobami o niższym makiawelizmie; zachowania tego typu są obserwowane także w eksperymentach (por. Jones, Paulhus, 2009; Pilch, 2008). Mimo tej zbieżności, różnice w zachowaniu makiawelistów i psychopatów są dość łatwe do opisanego. W serii badań nad oszustwami akademickimi spośród wielu miar osobowościowych tylko psychopatia była istotnym predyktorem oszustwa; związek makiawelizmu z oszukiwaniem był niewielki (Williams, Nathanson, Paulhus, 2010; Nathanson, Paulhus, Williams, 2006b). Makiaweliczni

studenci są skłonni jedynie do oszustw „strategicznych”, dostosowanych do wymogów sytuacji. Pozbawieni impulsywnych tendencji psychopatów, oszukują rozsądniej, licząc się z negatywnymi konsekwencjami swych czynów. Różnice między zachowaniem makiawelistów i psychopatów można dobrze uchwycić, porównując wskazówki udzielane wykładowcom. Jedynym sposobem eliminacji oszustw akademickich popełnianych przez psychopatów jest uczynienie ich fizycznie niemożliwymi (Williams, Nathanson, Paulhus, 2010, s. 305). Inaczej jest jednak w przypadku kierujących się rachunkiem zysków i strat makiawelistów: tu wystarczy sprawić, aby oszustwo przestało się opłacać.

Makiaweliści (dorośli i dzieci) w anonimowych badaniach są gotowi ujawniać wrogie uczucia i skłonność do wrogich zachowań, jednak korelacja między makiawelizmem a **agresją** jest słaba (por. Jones, Paulhus, 2009). Nie ma natomiast badań, w których agresywne zachowania dorosłych makiawelistów byłyby obserwowane w sposób bezpośredni. Różnice między makiawelizmem a psychopatią w zakresie agresywnych, antyspołecznych zachowań uwidaczniają badania prowadzone na populacji ogólnej (Nathanson, Paulhus, Williams, 2006a; Williams, 2002). Obie cechy korelowały z liczbą zgłaszanych aktów niewłaściwego zachowania, jednak w wypadku psychopatii zdecydowanie silniej. Makiawelizm wiązał się z częstszym znęcaniem się (*bullying*) i wykroczeniami mniejszej wagi (drobne kradzieże i oszukiwanie na egzaminach), lecz nie łączył się poważniejszymi przestępstwami, użyciem narkotyków i alkoholu, wystąpieniami przeciw autorytetom. Różnice te mają charakter zarówno ilościowy, jak i jakościowy. W innych badaniach (Williams et al., 2004) jedynie subkliniczna psychopatia była związana z dewiacyjnymi, agresywnymi zachowaniami seksualnymi. W badaniach dzieci jeszcze wyraźniej ujawnia się skłonność osób psychopatycznych do stosowania wszelkich form agresji, także fizycznej, oraz osób makiawelicznych do stosowania takich form agresji, które mają charakter instrumentalny, nie są zachowaniami wprost i wiążą się z wywieraniem wpływu i manipulacją hierarchią społeczną (Kerig, Stellwagen, 2010).

Z zaprezentowanych rozważań wynika, że obie analizowane cechy predysponują do antyspołecznych zachowań, jednak tendencje antyspołeczne makiawelistów są — w porównaniu z tendencjami psychopatów — zdecydowanie słabsze, a różnice te mają charakter nie tylko ilościowy, lecz także jakościowy. Zachowania antyspołeczne pojawiają się u makiawelistów przede wszystkim wtedy, gdy maksymalizują szansę sukcesu bez narażania na straty w wyniku kary lub rewanzu i — z punktu widzenia makiawelicznej jednostki — pełnią funkcje adaptacyjne.

Badania genetyki zachowania wykazują zwykle umiarkowanie wysoką **odziedziczalność** psychopatii klinicznej i subklinicznej (Hare,

Neumann, 2006). Jedyne do tej pory studium porównujące odziedziczalność makiawelizmu i subklinicznej psychopatii wykazało znaczne różnice pomiędzy tymi konstruktami: czynniki genetyczne (addytywne) były odpowiedzialne za 31% zmienności makiawelizmu i 64% zmienności psychopatii (Vernon et al., 2008). Dodatkowo ważna różnica dotyczyła wpływu środowiska wspólnego, który uwidocznił się jedynie w przypadku makiawelizmu, odpowiadając za 39% wariancji. Niską odziedziczalność makiawelizmu (ok. 20%) potwierdzają także wyniki badań polskich, prowadzonych metodą analizy rodzinnej (Siwy-Hudowska, Pilch, 2011). Jest więc makiawelizm cechą pozostającą pod zdecydowanie większym — w porównaniu z psychopatią — wpływem czynników środowiskowych, również wychowania w rodzinie.

Można oczekiwać, że makiaweliści będą mieć problemy w nawiązywaniu, a przede wszystkim utrzymywaniu bliskich, ciepłych i trwałych związków interpersonalnych. Psychopaci z definicji powinni być do takich związków niezdolni. Badania poświęcone poszukiwaniu kosztów i korzyści związanych z cechami ciemnej triady w życiu **uczuciowym** i **seksualnym** także wykazały zarówno podobieństwa, jak i zasadnicze różnice pomiędzy psychopatią a makiawelizmem. Obie cechy sprzyjają nawiązywaniu krótkotrwałych relacji seksualnych (por. Jones, Paulhus, 2009), mniejszemu zaangażowaniu w związki intymne i niższemu poziomowi intymności (Ali, Chamorro-Premuzic, 2010). Jednak jedynie psychopatia konsekwentnie wiąże się z różnymi przejawami seksualnego „kłusownictwa”: uwodzeniem osoby będącej w innym związku, byciem uwiedzionym oraz utratą stałego partnera, uwiedzionego przez osobę trzecią (Jonason, Li, Buss, 2010). Choć zarówno makiawelizm, jak i psychopatia korelowały z zachowaniem służącym utrzymaniu partnera, to preferowane sposoby oddziaływania były odmienne. Jedyne makiaweliści stosowali manipulację emocjami i przywiązaniem czy autodeprecjację, a więc sposoby nie wprost, natomiast jedynie psychopaci stosowali groźby wobec partnera.

Różnice między makiawelizmem a psychopatią można także dostrzec, analizując związki obu konstruktów ze **stylami miłości** (Jonason, Kavanagh, 2010). Psychopatia — lecz nie makiawelizm — wiązała się z *ludus* (miłością jako ekscytującą grą); makiawelizm — lecz nie psychopatia — był związany z *mania* (miłością maniackalną). Makiawelizm wiązał się z *agape* (miłością poświęcającą się) pozytywnie, podczas gdy psychopatia — negatywnie. Jedyne *pragme* (miłość pragmatyczną, przynoszącą wymierny zysk) łączą związki zarówno z makiawelizmem, jak i z psychopatią. Miłość psychopatów odzwierciedla poszukiwanie doznań (*ludus*). Deficyty empatii — cecha wspólna dla psychopatii i makiawelizmu — znalazły odbicie w związku obu cech z miłością pragmatyczną,

opartą na kalkulacji. Chłód emocjonalny najwyraźniej nie chroni makiawelistów przed miłością maniacką. Najciekawsze i nieoczekiwane były deklaracje makiawelistów dotyczące *agape*, miłości pozbawionej egoizmu, które odzwierciedlają być może pragnienie utrzymania związku intymnego wszelkimi sposobami, nawet kosztem wyrzeczeń. Styl interpersonalny makiawelistów sprawia, że są oni mniej pożądanymi partnerami (por. Wilson, Near, Miller, 1998) i mogą mieć problemy z utrzymaniem związków, stąd może wynikać ta dwoistość: pragnienie miłości przynoszącej zyski, a jednocześnie zgoda na poświęcenie się w imię miłości, gdyby to było konieczne.

Podsumowanie

Analiza wyników badań pozwala na wskazanie wielu ważnych różnic pomiędzy makiawelizmem a subkliniczną psychopatią, stąd na pytanie, czy makiawelistę należy utożsamiać z psychopatą, który odniósł sukces, odpowiedzieć można negatywnie. Nie zmienia to faktu, że do grupy makiawelistów z pewnością klasyfikuje się wiele osób o cechach psychopatycznych. Problemem, który wymaga rozwiązania, jest stworzenie lepszych narzędzi do badania makiawelizmu i psychopatii. Samoopisowe skale psychopatii upodobniły się do skal makiawelizmu, gdyż — rezygnując z kryteriów odnoszących się wprost do patologii — skupiły się na tych aspektach psychopatii, które związane są z manipulacją interpersonalną. Aby uniknąć kontaminacji i uchwycić unikalny wpływ każdej z tych zmiennych na zachowanie, konieczne wydaje się stosowanie procedur statystycznych, pozwalających na określenie części wariancji badanej zmiennej, którą można przypisać wyłącznie makiawelizmowi lub wyłącznie psychopatii. Taka analiza danych staje się standardem w badaniach ciemnej triady osobowości.

Analiza makiawelizmu i psychopatii jako odrębnych konstruktów pokazuje, że makiawelizm w zdecydowanie większym stopniu pozostaje pod wpływem środowiska, także wychowania w rodzinie. Wyniki badań eksperymentalnych i opartych na samoopisie prowadzą do wniosku, że za pomocą odpowiedniego systemu reguł, sankcji za ich przekraczanie i zachęt można skutecznie wpływać na zachowanie makiawelisty, lecz nie psychopaty.

Bibliografia

- Ali F., Chamorro-Premuzic T., 2010: *The dark side of love and life satisfaction: Associations with intimate relationships, psychopathy and Machiavellianism*. "Personality and Individual Differences", vol. 48, s. 228—233.
- Ali F., Amorim I.S., Chamorro-Premuzic T., 2009: *Empathy deficits and trait emotional intelligence in psychopathy and Machiavellianism*. "Personality and Individual Differences", vol. 47, s. 758—762.
- Bereczkei B., Birkas B., Kerekes Z., 2010: *The presence of others, prosocial traits, Machiavellianism. A personality x situation approach*. "Social Psychology", vol. 41, issue 4, s. 238—245.
- Birbaumer N. et al., 2005: *Deficient fear conditioning in psychopathy: a functional magnetic resonance imaging study*. "Archives of General Psychiatry", vol. 62, s. 799—805.
- Blair R.J.R., 2006: *Subcortical brain systems in psychopathy. The amygdala and associated structures*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 296—312.
- Christie R., Geis F., 1970: *Studies in Machiavellianism*. New York.
- Cleckley H., 1982: *The mask of sanity*. St. Louis, MO (1st ed. — 1941).
- Cooke D.J., Michie Ch., 2001: *Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model*. "Psychological Assessment", vol. 13, s. 171—188.
- Cooke D.J., Michie Ch., Hart S.D., 2006: *Facets of clinical psychopathy. Toward clearer measurement*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 91—106.
- Coyne S.M., Thomas T.J., 2008: *Psychopathy, aggression, and cheating behavior: A test of the Cheater-Hawk hypothesis*. "Personality and Individual Differences", vol. 44, s. 1105—1115.
- Draheim S.E., 2004: *Makiaweliczna osobowość niepełnoletniego świadka*. Poznań.
- Falkenbach D., 2004: *The subtypes of psychopathy and their relationship to hostile and instrumental aggression*. Unpublished PhD dissertation. University of South Florida.
- Fehr B., Samsom D., Paulhus D.L., 1992: *The construct of Machiavellianism: Twenty years later*. In: *Advances in personality assessment*. Eds. C.D. Spielberger, J.N. Butcher. Vol. 7. Hillsdale, NY, s. 77—116.
- Fowles D.C., Dindo L., 2006: *A dual-deficit model of psychopathy*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 14—34.
- Gordon D.S., Platek S.M., 2009: *Trustworthy? The brain knows: Implicit neural responses to faces that vary in Dark Triad Personality characteristics and trustworthiness*. "Journal of Social, Evolutionary and Cultural Psychology", vol. 3, s. 182—200.
- Hall J.R., Benning S.D., 2006: *The "successful" psychopath: Adaptive and subclinical manifestations of psychopathy in the general population*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 459—480.
- Hare R.D., Neumann C.S., 2006: *The PCL-R assessment of psychopathy. Development, structural properties and new directions*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 58—88.
- Hawley P.H., 2003: *Prosocial and coercive configurations of resource control in early adolescence: A case of well-adapted Machiavellian*. "Merrill-Palmer Quarterly", vol. 49, s. 279—309.

- Hiatt K.D., Newman J.P., 2006: *Understanding psychopathy. The cognitive side*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 334—352.
- Hodson G., Hogg S.M., MacInnis C.C., 2009: *The role of “dark personalities” (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five factors, and ideology in explaining prejudice*. “Journal of Research in Personality”, vol. 43, s. 686—690.
- Jakobwitz S., Egan V., 2006: *The dark triad and normal personality traits*. “Personality and Individual Differences”, vol. 40, s. 331—339.
- Jakubik A., 1999: *Zaburzenia osobowości*. Warszawa.
- Jonason P.K., Kavanagh P., 2010: *The dark side of love: Love styles and the Dark Triad*. “Personality and Individual Differences”, vol. 49, s. 606—610.
- Jonason P.K., Koenig B.L., Tost J., 2010: *Living a fast live. The dark triad and life history theory*. “Human Nature”, vol. 21, s. 428—442.
- Jonason P.K., Li N.P., Buss D.M., 2010: *The costs and benefits of the Dark Triad: Implications for mate poaching and mate retention tactics*. “Personality and Individual Differences”, vol. 48, s. 373—378.
- Jonason P.K., Li N.P., Teicher E.A., 2010: *Who is James Bond? The Dark Triad as an Agentic Social Style*. “Individual Differences Research”, vol. 8, s. 111—120.
- Jonason P.K., Tost J., 2010: *I just cannot control myself: The Dark Triad and self-control*. “Personality and Individual Differences”, vol. 49, s. 611—615.
- Jones D.N., Paulhus D.L., 2009: *Machiavellianism*. In: *Individual differences in social behavior*. Eds. M.R. Leary, R.H. Hoyle. New York, s. 93—108.
- Kerig P.K., Stellwagen K.K., 2010: *Roles of callous-unemotional traits, narcissism, and Machiavellianism in Childhood aggression*. “Journal of Psychopathological Behavior Assessment”, vol. 32, s. 343—352.
- LeBreton J.M., Binning J.F., Adorno A.J., 2006: *Subclinical psychopaths*. In: *Comprehensive handbook of personality and psychopathology*. Eds. J.C. Thomas, D. Segal. Vol. 1: *Personality and everyday functioning*. New York, s. 388—412.
- Lee K., Ashton M.C., 2005: *Psychopathy, Machiavellianism, and Narcissism in the five-factor model and the HEXACO model of personality structure*. “Personality and Individual Differences”, vol. 38, s. 1571—1582.
- Lilienfeld S.O., Fowler K.A., 2006: *The self-report assessment of psychopathy: Problems, pitfalls and promises*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 107—132.
- Lykken D., 2006: *Psychopathic personality. The scope of the problem*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 3—13.
- Lykken D.T., 1995: *The antisocial personalities*. Hillsdale, New York.
- Lynam D.R., Derefinco K.J., 2006: *Psychopathy and personality*. In: *Handbook of psychopathy*. Ed. Ch.J. Patrick. New York—London, s. 133—155.
- Lyons M.T., Aitken S.J., 2008: *Machiavellianism in strangers affects cooperation*. “Journal of Evolutionary Psychology”, vol. 6, issue 3, s. 173—185.
- McHoskey J.W., Worzel W., Szyarto Ch., 1998: *Machiavellianism and psychopathy*. “Journal of Personality and Social Psychology”, vol. 74, s. 192—210.
- Miller J.D., Lynam D.R., 2003: *Psychopathy and the Five Factor Model of personality: A replication and extension*. “Journal of Personality Assessment”, vol. 81, s. 168—178.
- Nathanson C., Paulhus D.L., Williams K.M., 2006a: *Personality and misconduct correlates of body modification and other cultural deviance markers*. “Journal of Research in Personality”, vol. 40, s. 779—802.

- Nathanson C., Paulhus D.L., Williams K.M., 2006b: *Predictors of a behavioral measure of scholastic cheating: Personality and competence but not demographics*. "Contemporary Educational Psychology", vol. 31, s. 97—122.
- Paal T., Bereczkei T., 2007: *Adult theory of mind, cooperation, Machiavellianism: The effect of mindreading on social relations*. "Personality and Individual Differences", vol. 43, s. 541—551.
- Patrick Ch.J., Fowles D.C., Krueger R.F., 2009: *Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness and meanness*. "Development and Psychopathology", vol. 21, s. 913—938.
- Patrick Ch.J., ed., 2006: *Handbook of psychopathy*. New York—London.
- Patterson C.M., Newmann J.P., 1993: *Reflectivity and learning from aversive events: Towards a psychological mechanism for the syndromes of disinhibition*. "Psychological Review", vol. 100, s. 716—736.
- Paulhus D.L., Williams K.M., 2002: *The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy*. "Journal of Research in Personality", vol. 36, s. 556—563.
- Pilch I., 2008: *Osobowość makiawelisty i jego relacje z ludźmi*. Katowice.
- Rilling J.K. et al., 2007: *Neural correlates of social cooperation and non-cooperation as a function of psychopathy*. "Biological Psychiatry", vol. 61, s. 1260—1271.
- Siwy-Hudowska A., Pilch I., 2011: *Makiawelizm w rodzinach: analiza współzależności*. Manuskrypt przedłożony do recenzji.
- Spitzer M. et al., 2007: *The neural signature of social norm compliance*. "Neuron", vol. 56, s. 185—196.
- Street M., Street V.L., 2006: *The effects of escalating commitment on ethical decision-making*. "Journal of Personality and Social Psychology", vol. 48, s. 981—990.
- Ullrich S., Farrington D.P., Coid J.W., 2008: *Psychopathic personality traits and life-success*. "Personality and Individual Differences", vol. 44, s. 1162—1171.
- Vernon P.A. et al., 2008: *A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5*. "Personality and Individual Differences", vol. 44, s. 445—452.
- Visser B.A. et al., 2010: *Psychopathic and antisocial, but not emotionally intelligent*. "Personality and Individual Differences", vol. 48, s. 644—648.
- Williams K.M., 2002: *Discriminating the Dark Triad of Personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy in normal population*. Unpublished master's thesis. The University of British Columbia.
- Williams K.M., Nathanson C., Paulhus D.L., 2010: *Identifying and profiling scholastic cheaters: Their personality, cognitive ability, and motivation*. "Journal of Experimental Psychology: Applied", vol. 16, s. 293—307.
- Williams K.M. et al., 2004: *Deviant sexual thoughts and behaviors: The roles of personality and pornography use*. Poster presented at a 16th annual conference of the APS, Chicago.
- Wilson D.S., Near D.C., Miller R.R., 1996: *Machiavellianism. A synthesis of the evolutionary and psychological literatures*. „Psychological Bulletin”, vol. 119, issue 2, s. 285—299.
- Wilson D.S., Near D.C., Miller R.R., 1998: *Individual differences in Machiavellianism as a mix of cooperative and exploitative strategies*. "Evolution and Human Behavior", vol. 19, s. 203—212.